

Ε. Ν. ΠΛΑΤΗΣ, Πάτραι

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟ ΚΡΙΤΩΝΑ

ΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

1. Ἡ ἐρμηνευτικὴ γραμμὴ.

Ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ καὶ ξένα ἔργα πάνω στὸν *Κρίτωνα*, ὅσα ἔχω γνωρίσει, ἔχω σχηματίσει τὴν ἀντίληψη ὅτι ὁ πλατωνικὸς αὐτὸς διάλογος μπορεῖ νὰ θαυμάζεται γιὰ τὸ ἠθικὸ ὕψος του καὶ τὶς αἰσθητικές του ἀρετές, δὲν ἔχει ὅμως ἀρκετὰ προσεχτὴ ἀπὸ τὴν αὐστηρὰ (βλ. τμ. 3.2) φιλοσοφικὴ ἄποψη¹. Ἡ λογικὴ ἐξάλλου δομὴ του παρουσιάζει στὸ πρῶτο κοίταγμα κενὰ ποὺ δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωση φιλοσοφικῆς ἀνωριμότητας. Εἶμαι ὥστόσο τῆς γνώμης ὅτι καὶ ἀπὸ καθαρὰ φιλοσοφικὴ ἄποψη ἡ ἀξία τοῦ *Κρίτωνος* εἶναι σημαντικὴ καὶ ἡ δομὴ του εἶναι ἄψογη ἐνδιάθετα. Χρειάζεται ὅμως φιλοσοφικὴ ἐρμηνεία, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἔρθουν τὰ δύο αὐτὰ στὸ φῶς.

Θὰ περιοριστοῦμε στὸ γνήσια φιλοσοφικὸ μέρος τοῦ διαλόγου, σὲ

1. Βλέπε P. Natorp, *Ἡ περὶ ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος*, Μτφρ. Μ. Τσαμαδοῦ, Ἀθῆναι 1929. U. v. Wilamowitz-Moellendorff, *Platon*, Berlin 1959⁵ (=1918). A. E. Taylor, *Plato*, London 1963 (=1926). R. Harder, *Platos Kriton*, Text, Übersetzung, Nachwort, Berlin 1934 (Τὰ Ἐπιλεγόμενα ἀναδημοσιεύονται στοῦ Harder, *Kleine Schriften*, München 1960, 223-246). P. Shorey, *What Plato said*, Chicago 1965⁶ (=1933). V. Goldschmidt, *Les Dialogues de Platon*, Paris 1963 (=1947). H. Gauss, *Philosophischer Handkommentar zu den Dialogen Platos* 1, Bern 1954.

ὅσα ἐκθέτει ὁ Σωκράτης (46 b-54 d)· μὲ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ μαθητῆ του δὲ θ' ἀσχοληθοῦμε, ἐκτὸς ὅπου θὰ εἶναι χρήσιμο γιὰ νὰ διαφωτιστῇ τὸ θέμα μας. Ἡ ἐρμηνεία θὰ προσπαθήσωμε νὰ διατηρηθῇ ἐσωτερικὴ, σύμφωνη δηλαδή μὲ τὴν ἀρχή : Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπείσάγωμε ὅ,τι ἐμεῖς θέλομε στὸ ἔργο ποὺ ἐρμηνεύομε, ἀλλὰ ὀφείλομε, ἐμβαθύνοντας μὲ τὴν πιὸ μεγάλη δυνατὴ ἀπροκαταληψία, νὰ συλλαμβάνωμε καὶ παρουσιάζωμε τὰ στοιχεῖα ποὺ πράγματι ἐνυπάρχουν, ἐνδιάθετα ἔστω, σ' αὐτό.

Τὸ πρῶτο ἀλλὰ καὶ σπουδαιότερο ἴσως χρέος τῆς ἐρμηνείας τοῦ φιλοσοφικοῦ μέρους τοῦ *Κρίτωνος* εἶναι, γιὰ τὸ λόγο ποὺ ἐξηγήσαμε, ἡ ἐρμηνευτικὴ σύλληψη τῆς λογικῆς του δομῆς. Ἡ ἐννοια τῆς δομῆς δὲν περιορίζεται μόνο στὰ ἐνεργεῖα πραγματωμένα, στὰ τεθειμένα σαφῶς σ' ἓνα ἔργο, ἀλλὰ περιλαμβάνει καὶ τὰ ἐνδιάθετα. Τὸ τελευταῖο τοῦτο ἐκτείνεται πολὺ· καλύπτει ὅχι μόνο ὅ,τι ὑπονοοῦσε ὁ δημιουργός, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι θὰ ὑπονοοῦσε ἂν συνέθετε τὸ ἔργο του μὲ πλήρη αὐτοσυνειδησία. Τοῦτο ἰσχύει πρωταρχικὰ στὰ ἔργα Τέχνης, ὅχι ὅμως λιγότερο καὶ στὰ φιλοσοφικὰ ἔργα. Ἀποτελεῖ κακὴ ἐρμηνεία νὰ λέμε στὸ πρῶτο πρόσκομμα : ἀντίφαση, στὸ πρῶτο κενό : ἄλμα λογικὸ — καὶ ὁ Ὅμηρος ἔχει ἄρκετὰ κακοπάθει στοὺς αἰῶνες ἀπὸ τέτοιες ὑπερφίαλες καὶ ἀνυποψίαστες ἐρμηνεῖες². Ὁ δημιουργὸς δημιουργεῖ ὅχι μόνο ἐνσυνείδητα ἀλλὰ καὶ ὑποσυνείδητα καὶ ἀσυνείδητα. Δὲν ἀποκλείεται, φυσικά, σ

σπάνια. Κατὰ κανόνα, εἶναι ἡ δική μας κοντοφθαλμία ποὺ δὲ διαβλέπει τὰ βαθύτερα «ἐνοτικά» στοιχεῖα τοῦ ἔργου. Χρέος λοιπὸν πρώτιστο τοῦ ἑρμηνευτῆ εἶναι, δείχνοντας ἄκρο σεβασμὸ στὸ ἔργο, νὰ καταβάλῃ κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ τὸ ἐννοήσῃ θετικὰ ὁλόκληρο, γιὰ νὰ καταδείξῃ τὴν ἐνότητα ποὺ συνέχει τὰ ποικίλα τοῦ στοιχεῖα. Μόνο ἀφοῦ ἐξαντλήσῃ τὰ μέσα τῆς θετικῆς ἑρμηνείας δικαιούται, ἢ μᾶλλον ὀφείλει πάλι, ὁ ἑρμηνευτὴς νὰ πάρῃ ἀρνητικὴ στάση, νὰ πῇ : ἐδῶ διαπιστώνω ἀντίφαση· ἐκεῖ χάσμα.

Μὲ τέτοιο πνεῦμα θὰ διεξαχθῇ ἡ ἑρμηνευτικὴ προσπάθεια ποὺ ἀκολουθεῖ.

2. Ἡ λογικὴ δομὴ (46 b-54 d).

2.1. Θεμελίωση τῆς θεωρητικῆς Ἠθικῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ οἰκοδόμησή της ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ μὴ ἀδικεῖν (46 b-49 e).

2.1.1: 46 b-47 a (*ὦ φίλε Κρίτων... πῶς δ' οὐ;*). Θὰ ἐξετάσωμε (ἐμεῖς, δηλαδὴ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Κρίτων) ἀποκλειστικὰ μὲ τὸ λογικὸ, ἂν πρέπει νὰ δραπετεύσω ἢ ὄχι. Δὲ θὰ λάβωμε ἐπομένως ὑπόψ

δειχθῇ ἔτσι ἐπαῖων. Ὅμως πρόκειται γιὰ ἠθικὸ ζήτημα καὶ ἡ Ἡθικὴ εἶναι ἀξιωματικὴ ἐπιστήμη, ὅπως τὰ Μαθηματικά. Στὰ τελευταῖα αὐτά, καθὼς ξέρομε — ἄς θυμηθοῦμε τὸ δοῦλο τοῦ *Μένωνος* — μπορεῖ καθένας νὰ γίνη γρήγορα ἐπαῖων : ἀρκεῖ νὰ ἀναχθῇ, *λογιζόμενος* ὀρθά, στὰ θεμελιακὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα τοῦ λογικοῦ καί, ξεκινώντας ἀπὸ αὐτά, νὰ οἰκοδομήσῃ μὲ λογικὴ συνέπεια πρὸς πέρα καὶ νὰ βγάλῃ ὕστερα ἀπὸ τὰ οἰκοδομημένα τὸ συμπέρασμα πάνω στὸ δοσμένο μαθηματικὸ ζήτημα. Ἐτσι καὶ στὴν Ἡθικὴ : καθένας μπορεῖ νὰ γίνη γρήγορα ἐπαῖων — ἀρκεῖ νὰ ἀναχθῇ, *λογιζόμενος* ὀρθά, στὰ θεμελιακὰ ἠθικὰ ἀξιώματα τοῦ λογικοῦ καί, ξεκινώντας ἀπὸ τοῦτα, νὰ οἰκοδομήσῃ μὲ λογικὴ συνέπεια πρὸς πέρα καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ ὕστερα πάνω στὸ δοσμένο ἠθικὸ ζήτημα τὶς γενικὲς προτάσεις ποὺ κατέκτησε.

Ἐπομένως ἐμεῖς οἱ δύο (ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Κρίτων) δὲ χρειάζεται νὰ ἀναζητήσωμε σὲ ἄλλον κανένα, σὲ μι

εὖ ζῆν, περιορίζομαστε —πρὸς τὸ παρὸν—στὸ δεύτερο σκέλος: Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ζοῦμε ἀδίκως, δὲν πρέπει νὰ ἀδικοῦμε.

Ἔχομε κατακτήσει ὥς τώρα τρεῖς ἠθικὲς θέσεις: Πρέπει νὰ ζοῦμε εὖ· εὖ σημαίνει καλῶς καὶ δικαίως, πρέπει ἄρα νὰ ζοῦμε καλῶς καὶ δικαίως· δὲν πρέπει νὰ ζοῦμε αἰσχροῦς καὶ ἀδίκως, καὶ εἰδικότερα δὲν πρέπει νὰ ἀδικοῦμε. Τὶς τρεῖς αὐτὲς ἠθικὲς θέσεις ἔχει ἀνέκαθεν κατακτήσει ἡ ὑγιὲς ἐλληνικὴ ἠθικὴ συνείδηση³ — ἄς ποῦμε ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς τὴν ἐμφάνιση τῆς Σοφιστικῆς. Προχωρώντας ὅμως κάνει μιὰ λογικὴ ἀσυνέπεια: ἐξαιρεῖ τὴν ἀνταδικία ἀπὸ τὴν ἐννοια τῆς ἀδικίας, ἀναγνωρίζει στὴν ἀνταδικία ἠθικότητα, μολονότι παραδέχεται τὴν ἀδικία

ἕτερο ὡς πρὸς τὴν ἔννοια : ἐνδιάμεσο τρίτο. Μὲ τὴν ὑπαγωγή ὁμῶς τοῦ ἀνταδικεῖν στὸ ἀδικεῖν, ἡ τυπικὴ μας ἐποπτεία τοῦ ὅλου ἔχει γίνεи καὶ τέλεια. Ὡστε τὸ ἀξιωματικὸ μας σύστημα εἶναι πιά συμπληρωμένο. Πρόκειται πάντως γιὰ τὸ ἀξιωματικὸ σύστημα ἐνὸς κλάδου ἀπὸ τὴν ὅλη Ἠθική, τοῦ κλάδου ποὺ συγκροτεῖ ἡ Ἠθικὴ τοῦ ζῆν δικαίως, τῆς δικαιοσύνης.

Πάνω στὸ σύστημα τοῦτο θὰ ἦταν τώρα δυνατό νὰ καταπιαστοῦμε μὲ τὴν πλήρη οἰκοδόμηση τῆς Ἠθικῆς τοῦ ζῆν δικαίως. Ὅμως δὲ θὰ τὸ ἐπιχειρήσωμε τώρα. Ἀλλὰ ὅπως ὁ γεωμέτρης, ὅταν εἶναι νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα ἐνὸς συγκεκριμένου τριγώνου, μπορεῖ νὰ περιοριστῇ νὰ οἰκοδομήσῃ πάνω στὸ γεωμε

2.2.1. Ἡ δραπετεύση ἑνὸς πολίτη ἀποτελεῖ ἀδικία, ἐπειδὴ προξενεῖ βλάβη σὲ κάποιο πρόσωπο, στήν πατρίδα.

2.2.2. Ἀποτελεῖ βαρειὰν ἀδικία, ἐπειδὴ βλάπτει ὄχι ἓνα κοινὸ πρόσωπο, ἀλλὰ τὸ πρόσωπο τῆς πατρίδας, τὸ πιὸ ἱερὸ δηλαδὴ ἀπ' ὅλα.

2.2.3. Ἀκόμη πιὸ βαρύτερη ἀδικία ἀποτελεῖ ἡ δραπετεύση ἑνὸς πολίτη Ἀθηναίου, ἐπειδὴ εἶναι καὶ παράβαση τῆς ὑπόσχεσης ποὺ κάθε Ἀθηναῖος πολίτης, μὲ τὸ νὰ παραμένῃ ἐλεύθερα στήν Ἀθήνα, δίνει ἔμπρακτα στήν πατρίδα: ὅτι κρατεῖ μὲν τὸ δικαίωμα ἀπέναντί της νὰ προσπαθῇ ἐλεύθερα νὰ τὴν πείθῃ, ἀλλὰ πάντως θὰ συμμορφώνεται σὲ ὅποιες ἀποφάσεις θὰ λαμβάνωνται τελικά, ἔστω καὶ ἂν διαφωνῇ

δικο ἀπέναντι στοὺς φίλους, ὑποκειμενικὰ εἶναι —γιὰ τὸν ἑαυτό του ὡς φίλο— αἰσχρό.

2.3.2. Ἄν πάρῃ τὰ παιδιά μαζί του, θὰ τὰ βλάψῃ, κι αὐτὸ εἶναι πάλι ἀντικειμενικὰ ἄδικο καὶ ὑποκειμενικὰ —γιὰ τὸν ἑαυτό του ὡς πατέρα— αἰσχρό. Γιατὶ θὰ τὰ ὑποχρεώσῃ νὰ ζήσουν ὡς ξένοι —σὲ ξένη δηλαδή χώρα καὶ χωρὶς τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτη— καὶ θὰ τ' ἀναθρέψῃ σὲ διεφθαρμένο περιβάλλον, στὸ θεσσαλικὸ περιβάλλον ὅπου θὰ ζῇ. Ἄν δὲν τὰ πάρῃ μαζί του, ἡ δραπετεύσῃ του δὲ θὰ ἔχῃ γι' αὐτὰ κανένα ἀποτέλεσμα ἀντικειμενικά, ἀφοῦ ἔτσι κι ἄλλιῶς οἱ φίλοι του θὰ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἔχουν τὴ φροντίδα τους.

2.3.3. Γιὰ τὸν ἴδιο τὸ

τῶν ἐμπειρικῶν φαινομένων, εἶναι ὥστόσο ἀφανέρωτη τώρα στὴν ἐμπειρία μας, ἐνῶ μετὰ τὸ θάνατο, ὅταν τὸ λογικὸ θὰ ἔχη ἀποχωριστῇ ἀπὸ τὴν ὕλη τῆς ἐμπειρίας, τὴ σωματικότητα, θὰ ἀποκαλυφθῇ καθαρά.

3. Παρατηρήσεις.

3.1. Ἡ δομὴ τοῦ φιλοσοφικοῦ μέρους τοῦ *Κρίτωνος*, ποὺ ἐκθέσαμε στὰ προηγούμενα, δὲν εἶναι σὲ ὅλῃ τῇ γραμμῇ φανερή. Ὑποστηρίζομε ὅμως ὅτι ἡ ἐρμηνεία μας δὲ συμπληρώνει ἢ διορθώνει—ἐκτὸς ἴσως σὲ πολὺ λίγα, δευτερεύοντα, σημεία—ἀλλὰ μᾶλλον ἀποκαλύπτει τὸ ἐνδιάθετο στὸν πλατωνικὸ στοχασμό. Ἀπὸ τὰ κενά, ποὺ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο συμπληρώθηκαν, θ' ἀναφερθοῦμε ἐδῶ σὲ δύο μόνο, τὰ σπουδαιότερα

τούτοις συμπληρωμένο ἐνδιάθετα, συμπληρωμένο θὰ λέγαμε στὴν ἴδια τὴ σκέψη τοῦ Πλάτωνα, ἐπειδὴ ὁ μαθητὴς τοῦ Σωκράτη Πλάτων ξέρει ἤδη πολὺ καλὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ λογίζεσθαι, εἶναι ἄλλωστε προφανὴς ἡ θεμελίωση καὶ οἰκοδόμηση τῆς Ἠθικῆς στὸ διάλογο κατὰ τὸν ἀξιωματικὸ τρόπο τῶν Μαθηματικῶν.

3.1.2. Τὸ δεύτερο σπουδαῖο κενὸ προκύπτει μὲ τὴν ἐρώτηση πάνω στὸ βαθύτερο νόημα τοῦ τμήματος ἀπὸ 53 a ἕως 54 b (*Σκόπει γὰρ δὴ... οἷεσθαί γε χρὴ*) (βλ. τμ. 2.3). Θὰ ὑποστήριζε κανεὶς ὅτι τὴν ἀπόλυτη ἠθικὴ ἐξέταση, ποὺ ὁλοκληρώθηκε ἕως ἐκεῖ, ἔχει διαδεχθῇ τώρα, κατὰ παραχώρηση στὸν κοινὸ νοῦ, μιὰ ἐξέταση ὠφελιμιστικὴ μὲ τὴ

